

УДК : 378:378.4-057.875(043.3)

ЛІДЕРСТВО ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Д.А.Волківська

Анотація. У статті представлені результати теоретичного дослідження потрактовувань лідерства сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями; розкрито сутність поняття «лідерство».

Ключові слова: лідерство, явище, вплив, діяльність, влада, процес, група.

Аннотация. В статье представлены результаты теоретического исследования понимания лидерства отечественными и зарубежными учеными; раскрыта сущность понятия «лидерство».

Ключевые слова: лидерство, явление, влияние, деятельность, власть, процесс, группа.

Summary. In the article results of theoretical studies on the modern understanding of leadership by domestic and foreign scholars and essence of the concept of "leadership."

Key words: leadership, phenomenon, influence, activity, power, process, group.

Постановка проблеми. Лідерство як феномен суспільних відносин завжди перебувало в центрі теоретичного аналізу й породжувало безліч суперечностей щодо своєї природи. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. виникла своєрідна «філософія лідерства», вивчення якого стало одним з найвідоміших напрямків досліджень, окресливши ряд основоположних тем соціальної, філософської та політичної антропології, а з часом стало предметом не лише теоретичних, а й емпіричних досліджень.

Погляди на сутність лідерства змінюються в залежності від часу та соціально-економічного стану країни, тому воно виступає одним із шляхів відображення існуючої дійсності. А охоплюючи усі аспекти життєдіяльності, лідерство перетворюється на ефективний інструмент побудови розвинутого конкурентоспроможного суспільства. Науковці Великобританії у 2002 році визначили, що саме лідерство «є ключем для того, щоб здійснити зміни, необхідні для «модернізації» та ефективності в ХХІ столітті» [4, с. 13]. Саме тому актуальним є вивчення сучасних поглядів на сутність окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лідерство досить повно вивчене в політичному (Б.Кретов, Є.Кудряшова, В.Шейнов та ін), соціально – психологічному (Дж.Адаір, Т.Бендас, М.Вебер, А.В.Петровський та ін.), економічному (П.Друкер, Стівен Р.Кові, Ф.Хессельбайн та ін.) та інших аспектах, що свідчить про інтерес до дослідження даної проблеми та її багатомірності.

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «лідерство» та аналізі розуміння лідерства сучасними науковцями.

Виклад основного матеріалу. Етимологічно лідерство означає «ведення за собою». Український тлумачний словник визначає лідерство як становище, обов'язки, діяльність лідера; першість у чому-небудь [2]; російський – як положення, стан лідера [33]; оксфордський – як діяльність з ведення групи людей або організації та здатність це робити [43]; кембриджський – як характеристика та позиція лідера; відповідальність за організацію [38]. Об'єднання західного та східного підходів до розуміння лідерства дозволяє вичленити ключові аспекти цього поняття: ведення (рух за визначеним напрямом) та наслідування з боку інших, що базується на повазі.

У соціально-історичному та культурологічному аспектах лідерство розглядається як механізм задоволення соціальної потреби суспільства в управлінні; у філософському – як процес домінування особистості та її впливу на спільноту; у політологічному – як найвища форма влади; у психологічному – як інструмент, який дозволяє задовольнити безліч потреб, як феномен суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності; у соціально-психологічному – як елемент організації та управління суспільними процесами в малій групі [20, с. 2].

У контексті означеної у статті проблеми нами було вивчено трактування лідерства сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Результати пошуку представлені у таблиці.

Автор	Визначення лідерства
<i>Українські вчені</i>	
М. Гаврилюк [6, с.21]	феномен та процес застосування впливу лідерів на послідовників, ефективного використання наявних ресурсів, систем і процедур задля досягнення цілей організації та виконання її завдань.
С.Калашнікова [13]	нова управлінська парадигма, актуальність якої детермінується наявними суспільними трансформаціями.
Ю. Кращенко [17, с. 23]	процес реалізації впливу лідера групи на її членів у ході досягнення групових цілей.
Г.Лактіонова, І.Зверева, Л.Старікова [18, с. 33]	процес, в основі якого лежить прагнення подолати внутрішньо-особисту суперечність, незадоволеність існуючим станом речей та змінити його.
Н. Мараховська [20, с.17]	процес організації та управління колективом; вивчається в контексті груп і визначається як мета, процес, результат, продукт, функція, форма, засіб, система, чинник, тип відносин, здатність впливати на індивідів та групу.
Л. Орбан-Лембрик [24, с. 44]	чинник внутрішньо групової єдності, утворення рольової групової структури.
В.Стрижко [32, с.10]	це завжди спаяна з високою відповідальністю здатність задавати високий рівень, планку розуміння і рішення найрізноманітніших проблем.
<i>Російські вчені</i>	
Г. Андреева [3, с. 79]	психологічна характеристика поведінки окремих членів групи з точки зору відносин домінування – підпорядкування.
І. Волков, А. Захаров, О. Єрціян [15, с.34]	процес соціально-психологічної самоорганізації і самоврядування спілкуванням і діяльністю членів малої групи.
Т. Джамгаров [7, с. 88]	природний соціально необхідний процес групової організації і самоорганізації, спрямований на досягнення спільної мети, на диференціацію та інтеграцію групових явищ за принципом координаційної та субординаційної залежності.
Г. Ділігенський [8, с.151]	процес взаємодії, за якої вплив лідера значно вагоміший, ніж інших учасників цієї взаємодії.
Н. Жеребова [29, с.57-58]	засіб інформування та комунікацій у групі.

А. Залевська [15, с.15]	явище самоцінної активності, що найбільш повно сприяє самовираженню, самореалізації творчої індивідуальності особистості; породжується об'єктивними умовами її існування, які відображаються в його потребах і інтересах.
А.Занковський [10, с.211]	це вміння змушувати людей робити те, що вони не хочуть, не викликаючи при цьому ненависті ні до себе, ні до виконуваної ними роботи.
А. Зоріна [11, с. 53]	це те, що робить людина, для того щоб допомогти групі визначити спільні цілі та потім їх досягати.
А. Іванова [12, с. 23]	складний соціально – психологічний процес групового розвитку, в результаті якого і відбувається виникнення та диференціація групової структури, її оптимізація і безперервне вдосконалення
Л. Карпенко [16, с. 185]	відношення домінування та підкорення, впливу та наслідування у системі міжособистісних стосунків у групі.
І. Ковальова [14, с.58-59]	процес психологічного впливу однієї людини (керівника) на інших під час їхнього сумісного прагнення до досягнення спільних цілей.
Ю. Луньов [19, с.12]	чинник детермінації поведінки групи в міжгруповій взаємодії.
В. Ольшанський [23, с. 133]	механізм інтеграції групи, групової діяльності.
Б. Паригін [25, с. 302-303]	один з процесів організації та управління малої соціальної групи, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни та з оптимальним ефектом.
А. Первітська [26, с.211]	відносини домінування і підпорядкування, впливу і прямування, субординації та імперативності в системі міжособистісних відносин у групі; здатність приймати відповідальні рішення, переконувати інших людей прагнути до певних цілей, визначати ціннісне поле розвитку; процес мобілізації послідовників на досягнення результату в обраному напрямку; і як прийоми, що дозволяють привести послідовників до досягнення результату.
О. Петровський [5, с.13]	засіб групової диференціації
Н. Пішулін, С. Сокол [27, с.98]	це невідчужені суб'єкт-об'єктні відносини домінування і підпорядкування, впливу і прямування з приводу завоювання, утримання і використання влади, що спирається на авторитет; у вузькому сенсі – це довіра об'єкта суб'єкту владних повноважень для вираження корінних інтересів.
Ю. Платонов [28, с. 33]	це процес психологічного впливу однієї людини на інших при їх взаємодії, здійснюваний на основі сприймання, наслідування, навіювання, взаєморозуміння.
В. Румянцева [30, с.98]	це людські відносини і взаємини; це управління взаємодією людей; сукупність компонентів: процеси, структуру, функції лідерства, особистості лідерів і тих, хто йде за ними, внесок у спільну трудову діяльність, цілі й завдання групової роботи, процеси міжособистісного спілкування, канали комунікації та ін.
А. Свеницький [31, с. 42]	ефективний вплив людей, не наділених відповідною адміністративною владою, на інших членів колективу, що спонукає їх діяти в певному напрямку.
Л. Уманський, Р. Кричеський [34, с.82]	явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу загалом; одна з форм громадської активності особистості в групі.
С.Філонович [35, с.3-24]	положення (стан) особистості та процес залучення послідовників до певної діяльності.
Т. Шевченко [36, с. 326-328]	один із способів диференціації групи в результаті діяльності, спілкування і взаємодії її членів; складний соціально-психологічний феномен, в якому, певним чином, фокусуються і виявляються найважливіші характеристики групового розвитку, мають не тільки психологічну або емоційно-психологічну, але насамперед, соціальну та класову природу і сутність

<i>Зарубіжні вчені</i>	
М.Альберт, Л.Едінгер, В.Кац, Р.Дж.Максвелл, М.Мескон, Ф.Хедоурі [22, с.464]	це здатність впливати на окремі особи і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей організації.
Р. Бейлз [15, с.15]	відображення відносин влади, ієрархію владних відносин у соціальній організації групи.
Ж. Блондель [15, с.14]	влада, здійснювана одним або кількома індивідами.
Р. Веккіо [25, с.178]	здатність впливати на індивідів і групу.
В. Грінвуд [42, с.720]	процес стимулювання і націлювання групи розв'язувати або приймати спільні завдання і дієво піклуватися про засоби, що ведуть до досягнення цих цілей; це те, як особистість допомагає групі розв'язувати спільні завдання, а потім і досягати їх.
Л. Даунтон [15, с.14]	положення в суспільстві, яке характеризується здатністю посівшої його особи спрямовувати та організовувати колективну поведінку деяких або всіх членів суспільства.
Х. Данфорд [40, с. 39]	процес стимулювання і допомоги групі в досягненні загальних цілей, або ефективного використання коштів, що ведуть до досягнення цих цілей.
Р. Ділте [9, с.208]	здатність впливати на інших людей у напрямі досягнення певної мети.
П. Друкер [22, с. 209]	це здатність підняти людське бачення на рівень більш широкого світогляду, вивести ефективність діяльності людини на рівень більш високих стандартів, а також здатність формувати особистість, виходячи за звичайні, спроможні обмежити її рамки.
Р. Кеттел [39, с. 230]	динамічна взаємодія між цілями лідера й цілями і потребами послідовників, де функція лідера зводиться до вибору і досягнення групових цілей.
Дж.Коттер, Х.Мінцберг [11, с.47]	доповнення до менеджменту.
Г. Кунц, С. Доннел [12, с. 20]	вплив на людей, що переслідують досягнення спільної мети.
А. Менегетті [21, с.65]	здатність людини приймати „необхідне та своєчасне рішення”, не допускати втрат, „грунтуючись на своїй інтуїції та раціональному її усвідомленні”
Л. Петрулло, Б. Бас [44, с. 5-67]	процес, що виникає зі специфічного набору факторів навколишнього середовища – культурних і групових.
Р. Стогдилл [45 с. 7]	відношення між двома особистостями в соціальній ситуації, лідерство повинно розумітися як взаємодія змінних, які перебувають у постійному русі.
Р.Танненбаум, І.Вешлер, Ф.Массарик [20, с.14]	міжособистісна взаємодія, прояв у певній ситуації за допомогою комунікаційного процесу і направлене на досягнення специфічної мети або цілей.
Дж. Тері [22, с.467]	вплив на групи людей, спонукаючий їх на досягнення спільної мети
Н.Тічі, М.Девані [1, с.13-21]	певний процес поведінки, що включає пошук змін, ретельний аналіз проблем, а також здатність переміщати ресурси з менш у більш продуктивні сфери.
Ф.Файлі, Дж.Хаус, С.Керр [41, с.211]	процес, за допомогою якого одна особа впливає на членів групи.
Дж.Юкл [46, с. 285]	спрямуванням на досягнення максимального ефекту групової діяльності, на розв'язання проблем колективу, з найбільшим економічним та соціально-психологічним ефектом; визначає напрям розвитку організації, задає образ кінцевого стану, до якого повинна вона дійти через певний проміжок часу.

Висновки. Таким чином, вивчення та осмислення розуміння лідерства дослідниками свідчить про багатогранність даного феномену. Проведений дефінітивний аналіз дозволяє виділити кілька ключових сутнісних характеристик лідерства, які викладені на рисунку 1.

Рис. 1. Сутнісні характеристики лідерства.

Також можемо стверджувати, що лідерство проявляється як збіг трьох обставин :

- поява конкретної соціальної чи професійної ситуації, що вимагає нестандартного, лідерського впливу;
- наявність індивідів з адекватним лідерським потенціалом ;
- сприйняття та підтримка участі у ситуації групами та умови відповідності лідера рольовим вимогам, відсутність відторгнення.

Теоретичний аналіз сутності лідерства не вичерпує усіх аспектів даної проблеми, залишається актуальним пошук шляхів та механізмів розвитку лідерського потенціалу особистості. Тому перспективи подальших наукових досліджень ми вбачаємо в обґрунтуванні соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу особистості.

Література

1. Абашкина, Е. Б. О теориях лидерства в современной политической психологии США [Текст] / Е. Б. Абашкина, Ю. Н. Косолапова // США: Экономика, политика, идеология. – 1993. – № 4. – С. 13-21.
2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/liderstvo>. – Заголовок з екрану.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
4. Бояцис Р. Резонансное лидерство : Самовершенствование и построение плодотворных взаимоотношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии / Бояцис Р. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 300 с.
5. Видай А. Сучасні тенденції у дослідженні лідерства / А.Видай // Зб. наук. праць. – К., 1995. – № 4, ч.2. – С. 13-17.
6. Гаврилюк М. В. Феномен лідерства в університетській освіті. На матеріалах Англії та Уельсу : навч. посіб. / М. В. Гаврилюк. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 132 с.
7. Джамгаров Т.Т., Румянцева В.И. Лидерство в спорте.-М.,1983. – 314 с.
8. Дилигенский, Г. Г. Социально-политическая психология [Текст] / Г.Г. Дилигенский. — М.: Новая школа, 1996. – 351с.
9. Дилтс Р. НЛП : Навыки эффективного лидерства / Р. Дилтс. – СПб. : Питер, 2002. – 208 с.
10. Занковский А.Н. Организационная психология: Уч.пособие для вузов. -М.: Флинта: МПСИ, 2000. – 648 с.
11. Зорина. А.В. Педагогические условия, способствующие формированию лидерских качеств студентов вуза [Текст] / А. В. Зорина // Психология и педагогика : методика и проблемы практического применения : Материалы IV Всерос. науч. практ. конф. – В 2 ч. / Под общ. ред. С. С. Чернова. – Новосибирск : ЦРНС – Изд-во СИБПРИНТ, 2009. – Ч. 1. – С. 200-204
12. Иванова А.Б. Активизация лидерского потенциала студентов вуза в процессе внеучебной деятельности: дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А.Б. Иванова. – Челябинск, 2010. – 207 с.
13. Калашнікова С.А. Актуальність лідерства в умовах сучасних суспільних трансформацій та його вплив на професійну підготовку керівників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/osdys/2010_1/10ksappu.pdf. – Заголовок з екрану.
14. Ковалева И.А. Имидж современного руководителя. – Харьков: Константа, 2001. – 200 с.
15. Коньшева Л. Н. Формирование лидерских качеств студентов посредством участия в деятельности органов самоуправления: дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история

- педагогіки и образования» / Л. Н. Коньшева. – Киров, 2009. – 179с.
16. Краткий психологический словарь / ред.-состав. Л.Я. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., исправ. и доп. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.
17. Кращенко Ю.П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ю.П. Кращенко; Полт. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка.- П., 2012. – 276 с.
18. Лактионова Г. Лидер будущего: новое видение стратегии и практика / Г. Лактионова, И. Зверева, Л. Старикова // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2002. – №3. – С. 33-35.
19. Лунев Ю. Социально-психологические факторы детерминации поведения группы в межгрупповом взаимодействии : автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Ю. Лунев. – Курск, 1996. – 36 с.
20. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2009. – 22 с.
21. Менегетти А. Психология лидера / пер. с итальянского А. Николаева. – Изд. 2-е, исправл. и доп. – М.: МГУ, 1999. – 142 с.
22. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
23. Ольшанский, В. Б. Практическая психология для учителей [Текст] / В. Ольшанский. – М.: Онега, 1994. – 268 с.
24. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія : посібник / Л. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
25. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – М. : Мысль, 1971. – 348 с.
26. Первитская, А.М. Исследование лидерства как особого вида деятельности (на примере юношеского возраста) [Текст] / А.М. Первитская // Вестник Московского государственного областного университета. -2007.-№3.-С. 211-215.
27. Пищулин, Н. П. Политическое лидерство [Текст] / Н. П. Пищулин, С. Ф. Сокол. – М.: Новый век, 1992. – 253с.
28. Платонов, Ю. П. Путь к лидерству [Текст] / Ю. П. Платонов. – СПб.: Речь, 2006. – 348с.
29. Руководство и лидерство (Опыт социально-психологического исследования) / Сборник научных трудов (Под ред. Б. Д. Парыгина). – Ленинград, 1973. – 143 с.
30. Румянцева, В. И. Лидер: Опыт изучения психологии неформального лидерства [Текст] / В. И. Румянцева. – СПб.: СПбГТУ, 1996. – 168с.
31. Свеницкий. А. Л. Социально-психологические проблемы управления [Текст] / А. Л. Свеницкий. – Лидерство: Изд.—во Ленингр. ун-та, 1975. – 423с.
32. Стрижко В. А. Краткое слово о философии для лидера / В. А. Стрижко. – Х. : Экограф, 2002. – 188 с.
33. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vedu.ru/expdic/67027/>. – Заголовок з екрану.
34. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / Л. И. Уманский. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.
35. Филонович С. Р. Теории лидерства в менеджменте : история и перспективы / Филонович С. Р. // Российский журнал менеджмента. – 2003. -№ 2. – С. 3-24.
36. Шевченко, Т.Н. Лидерство как условие формирования конкурентоспособного специалиста социально-культурной сферы [Текст] / Т.Н. Шевченко // Известия Российского педагогического университета им. А.И. Герцена. Аспирантские тетради. – СПб., 2007. – № 21(51). – С. 326-328.
37. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии / Авт.-состав. В.В. Юрчук. – Мн.: Слайда, 2000. – 704 с.
38. Cambridge Dictionaries Online [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/leadership?q=leadership#>. – Заголовок з екрану.
39. Cettel R. Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication. – 3d Edition. -Lincolnwood: National Textbook Company, 1993. – 336 p.
40. Danford, H. G. Creative leadership in Recreation [Text] / H. G. Danford. – Boston, Allyn & Bacon, 1966. – 398 p.
41. Filley A. C., House R. J., Kerr S. Managerial Process and Organizational Behavior, 2nd ed. Glenview, Ill: Scott, Foresman, 1976. – P. 211.
42. Greenwood, W. Management and organizational behaviour [Text] / W. Greenwood. – S – W publ. corp., 1965. – P. 720-723.
43. Oxford dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/leadership?q=leadership>. – Заголовок з екрану.
44. Pettrullo, L. Leadership and International Behavior [Text] / L. Pettrullo, B. Bass, – N. Y., 1964. – 224 p.
45. Stogdill R Handbook of Leadership: a survey of theory and research / R. Stogdill – New York : Free Press, 1974. – 613 p.
46. Yukl G. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories / G. Yukl // The Leadership Quarterly. – 1999. – № 10 (2). – P. 285–305.